

УДК 340.01

Михайло Володимирович ЗАВАЛЬНИЙ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4191-061X>

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Дієвість держави визначається спроможністю забезпечити реальний захист прав і свобод окремих громадян і безпеку всього суспільства. Забезпечення такого захисту з боку держави та її органів, стимулювання розвитку інститутів громадянського суспільства, протидія злочинності та адміністративним деліктам повинні бути основними завданнями реформування вітчизняної правової системи.

На превеликий жаль, мусимо констатувати, що сучасна Українська держава не відповідає ідеальним уявленням про правову державу, яка забезпечує та гарантує дотримання прав і свобод особистості належним чином. Однак, у будь-якому разі, наявність здорових взаємовідносин громадян із різними державними органами, контроль за дотриманням прав і свобод громадян є обов'язковою умовою існування демократичного суспільства. Існуюча недовіра громадян щодо правоохоронних структур, правовий нігілізм значно ускладнюють реальну ситуацію в зазначеній сфері.

Забезпечення прав і свобод людини визначаються Конституцією України головним обов'язком держави. У той же час конституційні положення не повною мірою відображують такі фундаментальні цінності, як загальне благо, суспільний інтерес, соціальна солідарність, громадянський обов'язок тощо. Лише конституційного закріплення обов'язку всіх

суб'єктів права дотримуватися правових норм, а держави – забезпечувати їхнє дотримання, не є запорукою законності в країні. Задля забезпечення реального змісту цих принципів необхідним є створення надійної системи охорони права. Вирішення цього завдання можливе лише за умови реалізації конкретних державних заходів шляхом їхньої реалізації правоохоронними органами.

Вирішення проблеми протидії злочинності та адміністративним деліктам є неможливим лише за допомогою державних інститутів. Вимогою часу є суттєва державна підтримка боротьби з правопорушеннями самим суспільством та його представниками. Діяльність правоохоронних органів не можна розглядати лише з позиції боротьби зі злочинністю (хоча ця думка є найпоширенішою в юридичній літературі). Нині правозахисні функції часто є справою рук інших (недержавних) суб'єктів. Необхідно визнати, що виконання функцій правоохорони недержавними суб'єктами не є чимось неприйнятним та недопустимим для нашого суспільства. Тим паче, в умовах побудови громадянського суспільства, це явище є нагальною вимогою та потребою. В той же час важливо дотримати баланс між державним та недержавним секторами правоохорони щодо спрямування правоохоронної діяльності.

Для чіткого розуміння сутності державної та недержавної правоохоронної діяльності необхідно визначити саме поняття правоохоронної діяльності. Відсутність чіткого та загальновизнаного визначення даного терміну в юридичній літературі, єдиного підходу до віднесення тих чи інших суб'єктів до правоохоронних обумовлене тим, що він має багатогалузевий характер (охоплює конституційне, кримінальне, адміністративне та інші галузі права). Незважаючи на те, що в численних нормативно-правових актах використовуються поняття «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи», єдиного розуміння щодо зазначених понять ще не сформовано. Зокрема, визначення правоохоронних органів в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» зводиться лише до перерахування органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (до речі, перелік фактично є відкритим). В різних правових актах ці поняття тлумачаться по-різному, а нерідко, навіть, суперечать одне одному. Незавершеність процесу теоретичного та організаційно-правового переосмислення цих понять не сприяють створенню злагодженого правового механізму регулювання діяльності суб'єктів правоохорони і, врешті-решт, впливає на ефективність забезпечення прав і свобод суб'єктів правовідносин.

Більшість авторів пов'язують поняття «правоохоронна діяльність» суто з діяльністю державних органів, відзначаючи, що правоохоронна діяльність є одним із видів державної діяльності. Під такою діяльністю розуміється владна діяльність держави в особі її органів, яка спрямована на забезпеченні законності та правопорядку. Але в даному випадку виникає аргументоване запитання: чи можна віднести до правоохорони діяльність індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка спрямована на захист порушеного

права? Адже є дуже поширеною ситуація, коли дії громадянина або представника громадського формування спрямовані на попередження чи припинення протиправних діянь, захисту прав і свобод людини. Громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати в установленому цим Законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, для запобігання та припинення адміністративних правопорушень і злочинів, захисту життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також для рятування людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин (ст. 1 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»).

Відповідь на поставлене питання є можливою лише після аналізу внутрішнього змісту та зовнішнє функціональне вираження правоохоронної діяльності як в теоретичному, так і практичному площинах, що дозволить сформулювати теоретичні передумови даного правового явища.

Зазвичай правоохоронні органи (органи правопорядку) розглядаються в якості елемента держави, частини її виконавчих структур, інструменту силового впливу на частину суспільства, що порушує закон. Однак таке розуміння занадто звужує істинне призначення правоохоронних органів та правоохоронної діяльності. Ці органи покликані не припиняти правопорушення, а й формувати правовий порядок, захищати права особи й суспільства.

Втрата довіри громадян до державних органів, в тому числі й до правоохоронних, уможлиблює, додатково стимулює виникнення інститутів самоорганізації громадянського суспільства і постає передумовою недержавної правоохоронної діяльності.

Правова та соціальна складові правоохоронної діяльності й обумовлюють її сутність та призначення. Правова складова правоохоронної діяльності визначає легітимність та здатність реалізувати таку діяльність передбаченими законом формами та методами. Соціальна складова дозволяє визначити ступінь суспільного схвалення та здатності забезпечити належний захист особистості, суспільства та держави від злочинних та протиправних посягань.

Таким чином, серед теоретичних передумов недержавної правоохоронної діяльності, які визначають потребу суспільства та створюють реальні можливості її реалізації, доцільно виділити соціальні, політичні, ідеологічні та економічні. Соціальні передумови недержавної правоохоронної діяльності обумовлені відносинами в суспільстві щодо саморегуляції та самозахисту суспільства, вирішенням протиріч між різними соціальними прошарками із урахуванням суспільних інтересів. Політичні передумови обумовлені існуванням держави та її органів, розвитком інститутів демократії, створенням громадянського суспільства та політичного плюралізму. Ідеологічні передумови будуються на правовій культурі, правосвідомості, визнанні індивідуальних прав і свобод тощо. Економічні ж передумови відображають рівень економічного розвитку суспільства та держави, достатку

кожної людини. Саме різниця в економічному стані між членами суспільства породжує необхідність суспільства в правоохороні.

Одержано 12.06.2017